

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність порушеної теми пояснюється існуванням такої проблеми, як відсутність системи принципів права інтелектуальної власності України, в якій чільне місце мають посідати конституційні принципи. Тому одним із окремих наукових завдань є дослідження системи конституційних принципів права інтелектуальної власності України, вирішення якого в теоретичному сенсі допоможе у методологічному конструюванні всієї системи принципів права інтелектуальної власності України, а в практичному допоможе у сфері застосування цих принципів.

Аналіз останніх досліджень; виділення невирішених частин проблеми.

Глибоке дослідження конституційних основ права інтелектуальної власності України досі здійснене не було, що відкриває багато можливостей для подальших досліджень. В Російській Федерації подібні дослідження мали місце ще наприкінці минулого століття і ґрунтувалися, звичайно, на російському законодавстві, проте і вони не були присвячені цілком і безпосередньо дослідженню принципів права інтелектуальної власності [1]. Також свій внесок у розробку цієї теми у Російській Федерації зробила, наприклад, Р. О. Мерзлікіна [2].

Цілі та завдання статті. Метою статті є дослідження системи конституційних принципів права інтелектуальної власності України. Для досягнення цього автор поставив такі завдання: 1) встановлення кола статей Конституції України, які закладають основи права інтелектуальної власності України; 2) тлумачення зазначених норм Конституції та формулювання конституційних принципів права інтелектуальної власності України; 3) дослідження конституційних принципів права інтелектуальної власності України на предмет їх абсолютності (тобто встановлення застережень щодо них спеціальним законодавством України).

Викладення основного матеріалу дослідження. Конституція як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили в державі (абз. 2 ст. 8 Конституції України) є фундаментом, який створює та доводить до суспільства певні принципові ідеї, виражає сутність суспільного ладу та, зокрема, правової системи конкретної держави, хоча, на жаль, часто лише декларативно.

В Преамбулі Конституції України зазначено, що Конституція України — це її Основний Закон, тобто такий, що є первинним у застосуванні, вирішальним, орієнтувальним. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Завдяки цьому забезпечується можливість звернення за судовим захистом при наявності лише однієї норми Конституції України (абз. 3 ст. 8 Конституції України).

Саме тому Конституція України має значення фундаментальної основи, авторитетної сукупності принципових положень у сфері правового регулювання

суспільних відносин. До того ж, як зазначає О. Ф. Скакун, «Конституція має всеосяжний об'єкт регламентації та впливу» [3, 353]. Тому Конституцією України виражене, зокрема, ставлення держави до результатів інтелектуальної, творчої діяльності. На думку Р. О. Мерзлікіної, «право інтелектуальної власності як самостійна підгалузь цивільного права має конституційно-правову основу» [4, 99]. Базою фундаментальних засад для розвитку законодавства в сфері інтелектуальної власності є такі норми Конституції України: ст. ст. 15, 23, 26, 34–37, 41, 54, 55, 124. Безумовно, інші конституційні положення також застосовуються (оскільки містять універсальні гуманістичні цінності, які стали загальними правовими принципами), проте предметом дослідження цієї статті є конституційні принципи, які стали «путівником» (за словами О. Ф. Скакун [3, 353]) для становлення засад регулювання відносин інтелектуальної власності України у спеціальному законодавстві, тобто конкретні та специфічні, такі, завдяки яким положення підгалузі права інтелектуальної власності України сформульовані саме так, а не інакше. Розглянемо ці основи більш детально та не за порядком їх розташування, а дотримуючись змістовної логіки.

Згідно з абз. 1 ст. 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. З цього можна зробити наступні висновки: 1) конституційно проголошується принцип свободи творчості в будь-якій сфері — літературній, художній, науковій, технічній, при тому гарантується іншими положеннями Конституції України, про що ми зазначимо нижче. Слід зауважити з цього приводу, що принцип свободи творчості поширюється на художню (в тому числі, літературну) та наукову (зокрема, технічну) сфери; 2) також проголошено принцип гарантованого захисту інтелектуальної власності та прав і інтересів авторів (особистих немайнових та майнових прав авторів та інших титульних правоволодільців) — мова йде не тільки про авторське право, але й про інші сфери інтелектуальної власності. Це положення підтримується й іншими статтями Конституції України.

Більш детальний аналіз зазначених положень дає підстави для наступних висновків: принцип свободи художньої та наукової творчості є первинним у системі конституційних основ права інтелектуальної власності України та складається з таких невід'ємних елементів (складових):

1) ідеологічного плюралізму: суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності (ст. 15 Конституції України); кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність (абз. 1 ст. 35 Конституції України) — тобто допустимості існування різноманітних творчих ідей та їх втілень, в тому числі, виразу в творчості філософських, релігійних переконань. Цей елемент можна виразити словами «дозволено мати ідею»;

2) свободи думки і слова, вільного вираження поглядів і переконань (абз. 1 ст. 34 Конституції України: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань»). Підсилюється проголошенням заборони цензури (ст. 15 Конституції України: «Цензура заборонена»). Цензура — це система державного нагляду за друком та засобами масової інформації [5, 391]. Цей елемент принципу виражається так: «Загалом втілення ідеї не може бути заборонене» або словами «дозволено висловити усно та письмово свою ідею» (тобто це — надання можливості втілення ідеї шляхом створення матеріального об'єкта права інтелектуальної власності);

3) доступу до збирання, накопичення та розповсюдження інформації (абз. 2 ст. 34 Конституції України: «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір»). Виражається це словами «для створення та вдосконалення ідеї можна користуватися інформацією». Примітка: цей елемент можна віднести до двох вищенаведених. В такому разі до першого пункту слід віднести можливість збирання та накопичення інформації (для створення ідеї), а до другого — розповсюдження нової інформації (самої ідеї).

Отже, принцип свободи художньої та наукової творчості означає, що особа в Україні (Р. Б. Шишка обґрунтовано зауважив, що замість терміна «громадяни» слід застосувати термін «всі» — для приведення Конституції України у відповідність до світової практики [6]) має право на створення літературного, художнього твору, наукової праці, іншу творчість. Цей принцип свободи творчості здається нам цілком правильним, справедливим та прийнятним. Проте, наприклад, іслам з метою зміцнення свого впливу використовує цінності художньої культури, але діячі культури ставляться при цьому в досить жорсткі рамки. З однієї сторони, вони повинні використовувати доступні їм засоби для прославляння Аллаха та інститутів Ісламу, з іншої — ці засоби, тобто форми та зміст творчої діяльності, не повинні виходити за межі приписів мусульманських догматів. В сфері зображувального мистецтва мусульманські ортодокси забороняють реалістичну творчість, оскільки єдиним творцем всього сущого є Аллах, а змагатися з ним — гріх [7].

Проте слід зазначити, що і в Україні принцип свободи художньої та наукової творчості не має абсолютного характеру. Характеризуючи другу складову принципу свободи творчості словосполученням «загалом втілення ідеї не може бути заборонене» ми вжили слово «загалом» не випадково, оскільки щодо принципу свободи художньої та наукової творчості існують певні застереження. Творець або інший правоволоділець має враховувати приватні та публічні інтереси інших суб'єктів (ст. 23 Конституції України: «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості»); крім цього, відповідно до абз. 3 ст. 34 Конституції України здійснення зазначених прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для

охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Абзац 2 ст. 35 Конституції України стосується обмежень свободи світогляду та віросповідання: «Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей». Пасивне обмеження міститься у ст. 64 Конституції України, відповідно до якої кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Таким чином, узагальнено ці застереження означають, що творець або правоволоділець має: а) не порушувати прав і свобод інших людей; б) виконувати свої обов'язки перед суспільством; в) сприяти забезпеченню державної безпеки.

При цьому, не лише сам творець повинен утримуватися від дій, які можуть зашкодити інтересам інших суб'єктів (тобто встановлювати межі допустимості своєї творчості), а й законодавець має право обмежити права творця конкретними установленнями. Таких прикладів в українському законодавстві чимало. Зокрема, Закон України від 14 грудня 2004 р. № 2231-VI «Про заборону репродуктивного клонування людини» забороняє репродуктивне клонування людини в Україні; Закон України від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV «Про захист суспільної моралі» забороняє виробництво та розповсюдження продукції, яка пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України; фашизм, неофашизм, принижує особистість, є проявом знущання з приводу фізичних вад, з душевнохворих, літніх людей; пропагує невігластво, неповагу до батьків тощо.

Щодо принципу гарантованих охорони та захисту прав інтелектуальної власності, то, відповідно до абз. 4 ст. 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Хоча Конституція України вживає слово «захищати», проте, на нашу думку, мова йде саме про можливість охорони прав, тобто запобігання порушенню свого права та інтересу. А вже відповідно до абз. 1 ст. 55 Конституції України («права і свободи людини і громадянина захищаються судом») можна говорити саме про захист. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (абз. 2, 3 ст. 55 Конституції України). Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Принцип вільного обігу об'єктів інтелектуальної, творчої діяльності: ст. 41 Конституції України: «Кожен має право володіти, користуватися і розпоря-

джатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності»; абз. 2 ст. 54 Конституції України: «Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом». Можливість вільного розпорядження результатом своєї творчості означає можливість цього результату бути товаром, а через те — і об'єктом цивільних правовідносин.

Принцип свободи використання творцем правомочностей володіння, користування та розпорядження (ст. ст. 41, 54 Конституції України). Право автора представлено правомочностями володіння, користування та розпорядження. Ця тріада наближає «право автора» до права власності. Проте питання — чи прирівнено право особи на результати інтелектуальної, творчої діяльності до права власності, залишається досі дискусійним [8, 588–589].

Принцип сприяння науці (абз. 3 ст. 54 Конституції України проголошує: «Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством»). Україна ратифікувала та приєдналася до 33 міжнародних конвенцій та угод в сфері інтелектуальної власності. Міжнародному співробітництву України з іншими державами у сфері науки та культури присвячено біля 50 законів України. Проте можемо з жалем констатувати, що принцип сприяння науці залишається недостатньо втіленим у життя.

Принцип охорони культурної спадщини формулюємо зі змісту абз. 4 ст. 54 Конституції України, де зазначено, що «культурна спадщина охороняється законом». Відповідно до Закону України від 18 червня 2000 р. № 1805-III «Про охорону культурної спадщини» культурна спадщина — це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини.

Принцип свободи створення та участі в творчих (наукових та художніх) об'єднаннях громадян передбачає, що громадяни України, відповідно до абз. 1 ст. 36 Конституції України, мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Цим правом можна не користуватися: абз. 4 ст. 34 Конституції України заборонено примус до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмеженість у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій, а абз. 5 цієї статті презюмує рівність усіх об'єднань громадян перед законом. Абзац 1 ст. 37 Конституції України встановлює застереження щодо застосування принципу свободи створення та участі об'єднань: «Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи лю-

дини, здоров'я населення, забороняються». Отже, з урахуванням цього та абз. 1 ст. 36 Конституції України, застосовується із застереженнями: творче об'єднання громадян не повинно становити загрозу державній, суспільній безпеці та правам і інтересам окремих осіб. Порядок заборони діяльності об'єднань ускладнений — лише в судовому порядку (абз. 4 ст. 37 Конституції України: «Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку»). Конституція України (ст. 36) встановлює, що членами громадських об'єднань можуть бути громадяни України, звужуючи таким чином коло суб'єктів, які мають подібне право.

Самостійним конституційним принципом є принцип законодавчого правового регулювання прав, свобод, їх гарантій та обов'язків людини, основ культури, правового режиму власності, засад підприємництва, конкуренції та правил антимонопольного регулювання, засад утворення і діяльності об'єднань громадян, засад цивільно-правової відповідальності, тобто всього того, що стосується відносин інтелектуальної власності (п. 1, 6, 7, 8, 11, 22 абз. 1 ст. 92 Конституції України).

На завершення важливо зазначити, що в Україні конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; вони також не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (абз. 2 ст. 22, абз. 1 ст. 64 Конституції України).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що конституційні основи права інтелектуальної власності України представлені: 1) принципом свободи художньої та наукової творчості (абз. 1 ст. 54 Конституції України); 2) принципом гарантованих охорони та захисту прав інтелектуальної власності (абз. 1 ст. 54, ст. ст. 55, 124 Конституції України); 3) принципом вільного обігу об'єктів інтелектуальної, творчої діяльності (ст. ст. 41, 54 Конституції України); 4) принципом свободи використання творцем правомочностей володіння, користування та розпорядження (ст. ст. 41, 54 Конституції України); 5) принципом сприяння науці (абз. 3 ст. 54 Конституції України); 6) принципом охорони культурної спадщини (принцип 4 ст. 54 Конституції України); 7) принципом свободи створення та участі в творчих об'єднаннях громадян (абз. 1 ст. 36 Конституції України); 8) принципом законодавчого правового регулювання відносин інтелектуальної власності (п. 1, 6, 7, 8, 11, 22 абз. 1 ст. 92 Конституції України).

Щодо застосування принципу свободи творчості, принципу вільного обігу об'єктів творчої діяльності та принципу свободи створення та участі в творчих об'єднаннях існують певні застереження (обмеження), коли мова йде про узгодження інтересів різних суб'єктів.

Таким чином, відносини з приводу об'єктів інтелектуальної власності в Україні увійшли до сфери нормативного регулювання; відносно них на високому конституційному рівні проголошені принципові положення, які є базою та орієнтиром для подальшого регулювання цих відносин спеціальним законодавством. Крім того, конституційні основи регулювання права інтелектуальної власності в Україні дають уявлення про предмет та метод правового регулю-

вання відносин інтелектуальної власності, що важливо для становлення підгалузі. Також досліджено, що деякі з розглянутих принципів не мають абсолютного характеру, а повинні застосовуватись з урахуванням балансу приватних та суспільних інтересів, припустимої мети використання свого суб'єктивного права творцем. Результати цього здійсненого дослідження відкривають перспективи подальших досліджень принципів права інтелектуальної власності України.

Література

1. Халипова Е. В. Конституционно-правовые основы интеллектуальной собственности : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Е. В. Халипова. — М., 1999.
2. Мерзликина Р. А. Конституционные правовые основы регулирования интеллектуальной собственности // Государство и право. — 2006. — № 3. — С. 94–99.
3. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / О. Ф. Скакун. — Х. : Консум : Ун-т внутр. дел, 2000.
4. Мерзликина Р. А. Конституционные правовые основы регулирования интеллектуальной собственности // Государство и право. — 2006. — № 3.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка : 70 000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. — 22-е изд., стереотип. — М. : Рус. яз., 1990.
6. Шишка Р. Б. Охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Р. Б. Шишка ; Нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2004. — 37 с.
7. История и культурология : учеб. пособие для вузов [Электронный ресурс] / Н. В. Шишова, Т. В. Акулич, М. И. Бойко [и др.]. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — 2000. — Режим доступа : <http://www.bibliotekar.ru/culturologia/31.htm>.
8. Победоносцев К. П. Курс гражданского права. В 3 т. Т. I / К. П. Победоносцев ; под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. — М. : Зерцало, 2003. — 468 с. — (Серия «Русское юридическое наследие»).

Анотація

Саглаєва Н. О. Конституційні основи права інтелектуальної власності України. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню системи конституційних принципів права інтелектуальної власності України. Завдяки аналізу змісту Конституції України автор сформулювала вісім конституційних принципів права інтелектуальної власності України, розкрила їх суть, а також дослідила застереження щодо їх застосування.

Ключові слова: система принципів права інтелектуальної власності України, конституційні принципи права інтелектуальної власності України.

Аннотация

Саглаева Н. А. Конституционные основы права интеллектуальной собственности Украины. — Статья.

Статья посвящена исследованию системы конституционных принципов права интеллектуальной собственности Украины. Благодаря анализу содержания Конституции Украины автор сформулировала восемь конституционных принципов права интеллектуальной собственности Украины, раскрыла их суть, а также исследовала оговорки относительно их применения.

Ключевые слова: система принципов права интеллектуальной собственности Украины, конституционные принципы права интеллектуальной собственности Украины.

Summary

Saglayeva N. O. The Constitutional Foundation of Law of Intellectual Property of Ukraine. — Article.

The article is devoted to the investigation of the system of the constitutional principles of law of

intellectual property of Ukraine. Owing to the analysis of the Constitution's contents the author formulated the eight constitutional principles of law of intellectual property of Ukraine, revealed their essence and also investigated some reservations about their application.

Keywords: system of principles of law of intellectual property of Ukraine, constitutional principles of law of intellectual property of Ukraine.

УДК 811.111'42(043.5)

Н. П. Михайлюк

СТАНОВЛЕНИЕ ПРОНОМИНАЛЬНОЙ ПОДСИСТЕМЫ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Задача данной статьи — показать становление современной прономинальной подсистемы английского языка.

Морфологические, синтаксические и семантические особенности местоимений рассматривались многими учеными, в том числе такими, как А. Барулин [1], Э. Бенвенист [2], Е. Вольф [3], О. Есперсен [4], К. Майтинская [5], О. Селиверстова [6], Е. Vach [7], К. Wales [8] и другими.

Специфика местоимений, как известно, обусловлена тем, что у них, наряду с постоянным общим выражением известного отношения, имеется изменчивое конкретное значение, раскрываемое в определенной референциальной ситуации, в определенном контексте. Таким образом, местоимение «обозначает предметы, качества, количества на основе тех или иных отношений; причем эти отношения осуществляются в беспрестанно меняющихся проявлениях, в разнообразных жизненных ситуациях» [9, 278].

С этим связана другая характерная черта местоимений — особенность в обозначении местоимениями конкретных предметов, качеств, количеств. Действительно, местоимение *such* может обозначать самые различные качества, в том числе и противоположные. Конкретизировать общее значение позволяют «разнообразные вспомогательные условия» [9, 278], т.е. контекст, ситуация, взаимоотношения между участниками коммуникативного акта. Без этих обстоятельств, без этих факторов конкретное значение местоимения остается нераскрытым: вырванные из контекста, многие местоимения лишаются конкретного значения.

Такая изменчивость конкретного значения местоимения обусловлена тем, что оно, в отличие от существительных, прилагательных, числительных, не называет предметы, качества, количества, а указывает на них.

Вместе с тем следует отметить, что местоимения не всегда могут заместить другие «имена», другие части речи. Например, никакими существительными нельзя выразить значение личных местоимений *I* и *You*, которые указывают на лиц на основе их отношений к участию в речевой коммуникации [2].

Общим значением, как уже говорилось, является выражение тех или иных отношений. Так, в конкретной ситуации, выражаемой фразой «*I brought this*